

Слободанка Марков

Дрвородно-математички факултет, Нови Сад

НЕКИ ПОКАЗАТЕЉИ СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКОГ ПОЛОЖАЈА СТАРИХ ЛИЦА У НОВОМ САДУ

SOME INDICATORS OF SOCIO-ECONOMICAL STATUS OF SENIOR CITIZENS IN NOVI SAD

ABSTRACT: In this work social and economical status of senior citizens in Novi Sad is being examined. The goal is to investigate individual experiences of the elderly and in this way contribute to better understanding of the society's transition and of the price this social group paid in the social changes during the transition.

The data, collected by means of questionnaire and detailed interviews, point to very difficult status of the elderly. This is demonstrated by extremely low monthly income which more than three quarters of the examinees rated as insufficient for fulfilling basic human needs. The society showed no support for improving the social status of the senior citizens. Shrinking of the social network, various forms of marginalization and lack of freedoms, increased difference of the younger generations towards the seniors are some of the factors that could be described as multiple circles around the elderly that truly make them „outcast from their time“ (Simon De Beauvoir). These factors also don't leave much hope for perspective of a better future. In this work the causes of the extremely difficult status of the senior citizens are being indicated, which will be further investigated in the future work.

KEY WORDS: senior citizens, transitions, deprivation, marginalization, needs and problems of the elderly

У овом раду покушали смо да утврдимо како су се драматична друштвена промена, односно разарање друштва крајем осамдесетих и током деведесетих година одразили на социјално-економски положај и начин живота старих људи код нас на примеру групе старијих особа у Новом Саду. Наша је намера била да проучавањем свакодневног живота на нивоу субјективних искустава одабране

групе старих лица допринесемо потпунијем разумевању транзицијских процеса и ако не прецизнијој процени цене коју је категорија старих платила за друштвене промене, оно бар да оставимо податке за нека будућа тумачења људске транзицијских процеса на овим просторима.

Ово истраживање конципирао је као пилот истраживање са задатком да пружи увид у основне димензије друштвеног положаја и проблема старих лица код нас и послужи истовремено као увод и као подстицај за једно шире и систематичније истраживање судбине старих особа на прелому два друштвена система.

Основни метод истраживања била је анкета спроведена путем стандардизованог упитника од 49 питања. Ради садржајног обogaћивања и продубљивања резултата јединих налаза, вођен је интервју са 20 лица, 10 жена и 10 мушкараца у доби од 65 до 75 година. Прикупљање података путем упитника обављено је у лето и јесен 2002, а путем интервјуа током 2003. године. Узорак је био планиран на основу од 280 испитаника, а укупно је испитано 283 особе старе 60 и више година. Узорак се састојао од 155 жена и 128 мушкараца и приближан је полној структури становништва града Новог Сада. У погледу територијалног порекла у узорку је било 55,84% испитаника из Новог Сада и других места у Војводини, из градова или села у Централној Србији и на Косову 12,37%, из села и градова у Бачкој 17,31%, из села и градова у Хрватској 8,48%, а 6% је из других делова бивше СФРЈ.

Тежак положај популације старих у друштвима транзиције био је предмет научних истраживања и расправа на научним конференцијама, а у најновије време постаје и предмет расправа на међународним политичким форумима, са којима су потекли обавезујући ставови и смернице за израду националних стратегија за побољшање положаја старих особа. На том таласу веома тежак положај старих лица код нас постао је предмет разматрања у политичким органима. Управо је урађен предлог Националног плана акције о старењу који треба да усвоји Влада Републике Србије. Можемо рећи да је почела да се формира самосвест друштва о величини проблема са којима се суочава старији део популације. Ваља, међутим, приметити да су се званичници у друштвима у транзицији, укључујући и нас, у погледу тешког положаја старих лица углавном заклањали иза опште тешке економске ситуације и тешких последица драматичних економских реформи које су погодиле и погађају већину становника. Тако, на пример, кроз упоређивање односа броја активног и неактивног становништва (чији знатан део чине пензионери) стари људи се третирају као терет за друштво. Уистину, подаци о овом односу у нашој земљи нису нимало охрабрујући. Према расположивим подацима, у АП Војводини тренутно има око 370.000 пензионера, око 500.000 запослених и око 270.000 незапослених. Очигледно се ради о великом дебалансу који је тешко бремене за овдашњу привреду и државни буџет.

Дакле, уз објективна ограничења која произилазе из њиховог животног доба, старе особе су данас код нас под снажним притиском ограничења која су произашла из историјских ломова у друштву коме припадају. Чини нам се да став Симон де Бовоар (S. De Beauvoir, 1967) да је стара особа изгнаник у свом вре-

сасвим одговара људима који своју позну животну доб проживљавају у друштвима транзиције. По нашем мишљењу, њихови већи проблеми данас произилазе из социо-културног окружења у форми крајње тешког економског и неповољног социјалног положаја него из природе животне доби у којој су.

У нашем истраживању неповољан економски положај ове друштвене групе разматрали смо преко следећих индикатора: висине просечних месечних прихода, изворних извора прихода, помоћи деце, друштвених организација, као и кроз животне услове.

У погледу основних извора прихода за живот, као што је било очекивано за урбану средину, за већину испитаника из нашег узорка пензија је основни извор прихода – 95%. Такође је било очекивано и потврдило се да више мушкараца има личну пензију (две трећине из узорка) и 42,58% жена. То се може објаснити чињеницом да је Нови Сад релативно велики град и центар Покрајине и да су у њему у прошлости биле веће могућности за запошљавање, укључујући и жене, како да је удео жена са пензијама већи од просека за земљу. Исти разлози леже у основи налаза да близу четвртине испитаника живи у брачној заједници у којој оба супружника имају пензије. Око петине жена из узорка живи у брачној заједници у којој је једини извор прихода мужевљева пензија, док их близу 15%, или једна шестина, живи од породичне пензије. Као што се види, више од трећине испитаних жена су у статусу економске зависности. Карактеристично је да мали број старијих особа издржавају деца: свега 1,56% од укупног броја испитаних мушкараца и 1,93% из узорка жена. Овај налаз је типичан за градско становништво, где деца немају обавезу да издржавају родитеље по основу преузимања породичне имовине.

Подаци прикупљени на основу изјава испитаника указују на екстремно ниске просечне приходе по члану домаћинства испитаног узорка старих лица. Подаци се односе на 2002. годину. Ради прецизности и упоредивости, приходи су изражени у еврима. Близу половине испитаног узорка имала је просечна месечна примања између 50 и 80 евра, што је било на граници или испод границе сиромаштва којом је за ту годину утврдило Министарство за социјална питања. Како су пензије реално смањиване у последње време, може се претпоставити да се још један број старих лица спустио испод те границе и ушао у круг сиромаштва. Из тога се може закључити да група старих, заједно са незапосленим лицима, представља најугроженију друштвену категорију код нас. То је у складу са налазима истраживања спроведеног у оквиру Министарства за социјална питања током маја 2002. да су најсиромашнији у Србији били старији од 65 година, међу којима је удео пензионера износио 69%, као и да сваки поремећај у исплати пензија и њиховој реалној вредности може отворити, са још већом оштрином, проблем материјалног статуса грађана, пре свега пензионера, али и осталих грађана старије доби.

Нешто више од петине испитаника имало је просечна месечна примања по члану домаћинства између 80 и 110 евра, што је било испод статистичког просека прихода на крају 2002. године за Србију. Свега 8,42% испитаника имало је месечне приходе по члану домаћинства од 150 до 200 евра, а преко 250 свега

3%. То значи да врло танак слој старих може да сопственим приходима задовољава основне потребе.

На основу прикупљених података израчунали смо да су старије особе из нашег узорка имале просечан месечни приход по члану домаћинства од 78 евра, што је тад било релативно близу границе испод које почиње сиромаштво. Изложена упозорења о лакој погоршању положаја старих се могу сматрати утемељеним и на подацима прикупљеним у овом истраживању.

У подацима се нису показале значајније разлике у примањима између мушкараца и жена. Ипак, сразмерно је више жена са најнижим приходима него мушкараца. Такође се испољава јасна правилност да виши ниво месечних примања има више мушкараца. Можемо претпоставити да су они били чешће запослени на боље плаћеним радним местима, као и руководећим положајима, што им је обезбедило веће пензије.

Да ли пензионери код нас имају додатне изворе прихода?

Око две трећине испитаника се изјаснило да нема таквих извора прихода, уз 11% оних који нису одговорили на ово питање. Укупно нешто више од четвртине испитаног узорка (28%) има додатне приходе. Од тог броја око 12% добија помоћ од деце, при чему деца чешће помажу очеве него мајке. Давање услуга другим лицима као начин додатне зараде за живот упражњава око 7% лица из нашег узорка. Тај је број вероватно већи, али га испитаници нису навели јер се та врста рада најчешће обавља као неформални, непријављени посао. Индикативно је да је више жена изјавило да даје услуге другим лицима него мушкараца. Ипак, у целини посматрано, мали број старијих лица ради код нас након пензионисања. Поред ограничења због животне доби, један респектабилан разлог је и то што до сада овај вид рада није био законски регулисан, односно стимулисан. Било је управо обратно. Такође је уочљиво да је у испитаној скупини било нешто мање од 7% оних који су имали ренту по основи непокретне имовине, што је резултат раширеног уверења и реалне чињенице да су пензије биле довољне за нормалан живот.

Структура расхода, односно начин трошења расположивих месечних примања изражава тежак материјални положај старих лица из испитаног узорка. Више од једне трећине испитаника троши на исхрану само од 20–30% укупних примања. Међутим, овај налаз није знак да је храна јефтина већ да су стари људи због оскудних примања приморани да највише штеде на храни (узимају неоговарајућу и неквалитетну храну). Нешто близу трећине трошило је на храну од 40–60% својих примања, што значи да им је за остале егзистенцијалне потребе остајало врло мало новца. Сваки десети испитаник трошио је на храну више од 60%, у чему се могу препознати изузетно скромна примања.

Испитана група старих особа у Новом Саду веома мало је трошила на одевање. Две трећине их је изјавило да ништа не троши у те сврхе, чак неколико процената више жена него мушкараца. То потврђује њихов неповољан економски положај као друштвене групе, с једне стране, и позицију економске зависности жена, с друге, јер би било очекивано да жене више троше на одевање без обзи-

ра на године старости. Слична је ситуација и у категорији оних који троше до 20 процената месечних примања на одевање: четвртина мушкараца и петина жена из узорка. Ипак, у целини гледано, разлике у издвајању за гардеробу у овој друштвеној групацији нису изражене.

Стари људи у просеку троше више за лечење и лекове од осталих старосних група као резултат природног процеса физиолошких промена (биолошке дегенерације органа). Три четвртине испитаника из нашег узорка, дакле већина, троши за лекове до једне петине својих месечних прихода. Око 17% их је трошило од 20 до 40%, а око 7% их је трошило чак више од 41% својих месечних примања (вероватно хронични и тежи болесници).

И кроз одговоре на друга питања показују се да су у актуелним друштвено-економским условима стари људи суочени са великим и неочекиваним тешкоћама у лечењу. Ради се о преласку са скоро потпуно бесплатне здравствене заштите у бившем социјалистичком систему на систем ове заштите у коме се највећи број здравствених услуга плаћа. Зато добијени подаци пружају реалну слику колико старе особе издвајају за лекове али не и њихове стварне потребе за лекарским прегледима и лечењем. Већина старих не може себи да приушти потребно лечење, што је значајан извор фрустрација и страхова.

Испитаници из узорка троше значајан део својих прихода за режије. Није било неочекивано да су трошкови становања (станарина, грејање, вода, струја итд.) високи, али је евидентно да су они у несразмери са пензијама. Тако петина испитаника даје за режијске трошкове од 40 до 60% својих прихода, а преко 40% од 21 до 40%. Овај податак објашњава мања издвајања за исхрану, као и врло скромна издвајања, односно неиздвајања за одевање.

Перцепција (не)довољности прихода за задовољавање свакодневних потреба непосредније изражава стварне материјалне услове живота старих лица у Новом Саду. Само 14% или приближно тек шестина испитаника сматра да су им приходи довољни за живот. При томе, мање жена на тај начин перципира расположиве месечне приходе. Око 28% и мушкараца и жена оцењује да су им месечни приходи „углавном довољни“ за задовољавање основних животних потреба. Више од половине укупног броја испитаника сматра да им ти приходи не омогућују да задовоље основне потребе. При томе више жена него мушкараца изражава такво мишљење. Разлози се највероватније налазе у свакодневном суочавању жена са трошковима за набавку хране и другим неопходним стварима за живот.

У истраживању је, као контролно питање, тражено од испитаника да оцене колико новца им недостаје за нормално задовољење основних животних потреба у односу на месечна примања. Индикативно је да 78,84% испитаника сматра да су им за свакодневни живот потребна већа примања од оних која имају. То је знатно више у односу на 58% испитаника који су на претходно, друкчије формулисано питање одговорили да су им месечна примања недовољна. Добијена је следећа дистрибуција одговора о висини недостајућих средстава у односу на месечна примања:

Довољност прихода	Мушки	Женски	Просечно
до 50%	22,66	23,87	23,32
од 50–100%	29,69	29,04	29,33
од 100–200%	17,97	19,35	18,73
преко 200%	3,90	8,39	6,36
без одговора	25,78	19,35	22,26
укупно	100% (128)	100% (155)	100% (283)

Из табеларног приказа се види да оцене мушкараца и жена о недостајућем новцу за свакодневне потребе не показују значајније разлике. Само су се за модалитет „недостаје нам 200 %“ чешће одређивале жене.

Од несумњивог је значаја како стари људи перципирају властити економски положај, како себе виде у односу на друге појединце и породице у својој околини. Подаци добијени у овом истраживању прилично су неочекивани. Наиме, око 61% испитаника је позитивно оценило свој материјални положај. При томе, само 2,12% оцењује свој материјални положај као веома добар, шестина као добар, а 43% као осредњи. Ако се ови налази упореде са просечним месечним приманима уочава се да значајан део популације старих перципира властити материјални положај као бољи него што он објективно јесте. Разлоге треба видети у снижавању стандарда о пристојном животу током дуготрајне кризе и сталне неизвесности у погледу економског и политичког стања у земљи. На тим околностима је заснован страх у односу на одрживост и постојећих лоших или скромних материјалних услова, па стога долази мирење са оним што се има из страха да не буде горе.

Око 40% испитаника доживљава свој положај као лош и веома лош. То је ниже од резултата истраживања јавног мњења, према којима је више од половине анкетираних (2002/03) доживљавало свој материјални положај као лош. Испитане су се одређене сродне разлике у погледу перцепције властитог материјалног положаја: жене нешто ређе од мушкараца доживљавају свој материјални положај као добар. Истовремено, оне га нешто чешће оцењују као лош и веома лош. И овде се може извести хипотетички закључак да је та разлика резултат чињенице да су жене дубље зароњене у решавање проблема свакодневне егзистенције и стога реалније у проценама.

На питање да ли себе и своју породицу сматрају сиромашним, добијени су готово идентични одговори као на претходно питање. Око 40% испитаника је одговорило да себе и своју породицу сматра сиромашнима. Нешто мање од 60% испитаника не доживљавају себе као сиромашне. Полна разлика у перцепцији сиромаштва је такође приметна: жене су нешто чешће себе и своју породицу перципирале као сиромашне (43,87 %) него мушкарци (37,50 %). Такође је мање жена изјавило да нису сиромашне (52,80 %) него мушкараца (61,72 %).

Велики број људи у посткомунистичким друштвима изложено је разним облицима лишавања, већим него у ранијем периоду. Логично је да су лишавању изложенији сиромашнији друштвени слојеви. Како је на прикупљеним подацима

приказан изразито неповољан положај популације старих, желели смо да утврдимо у чему стари највише оскудевају.

На првом месту по учесталости је немогућност одласка у бању и на годишњи одмор. Овај облик лишавања је нешто израженији код мушкараца. Овде треба приметити да је одлазак у бању током социјализма био облик лечења који се финансирао из фондова здравственог осигурања. На другом месту је недостатак новца за лечење који је опет учесталији код жена. Забрињавајући је налаз да трећини испитаних старих особа недостаје новац за лечење. Овај облик лишавања се веома тешко подноси због тога што је реч о генерацијама које су свој активни живот провеле у периоду социјализма у коме су издвајања из личног дохотка на социјално и здравствено осигурање била врло велика. Стога се ове генерације углавном нису припремиле за старост у којој ће највећи део здравствених услуга морати да плаћају. Зато су здравствене услуге једна од најбољнијих тема пензионера код нас.

На трећем месту по степену лишавања је недостатак новца за исхрану. Више од четвртине лица из испитаног узорка старих у Новом Саду изложено је лишавању у исхрани, односно налазе се у стању потхрањености. Као што се види, удео старих лица изложених лишавању у задовољавању потреба за храном је виши од прага сиромаштва код нас, разлог томе треба видети у томе што у балансирању између задовољавања различитих потреба најчешће се штеди на храни, што је већ истакнуто.

На четвртом месту је недостатак новца за поклоне деци и унуцима. То је облик лишавања који изразито негативно утиче на емотивно стање старих људи. Тиме су више погођене жене него мушкарци. Истовремено мушкарцима чешће недостаје новац за часописе и књиге него женама. Само око 2% мушкараца и 1% жена одговорило је да није изложено оскудици. Такође, карактеристичан доказ неповољног положаја старих јесте група од неколико процената која је изјавила да у свему оскудева, „новац нам недостаје за све, немамо новца ни за шта“.

Према нашим разматрањима, однос према старијим грађанима у посткомунистичком периоду код нас је амбивалентан. На једној страни, драстично су редуковани облици социјалне помоћи и бриге о старима од стране државе и њених институција, а на јавном нивоу, можда не тако бучно, али расте нетолеранција према старима. С друге стране, на нивоу породичних заједница због дуготрајне економске кризе дошло је до повећања броја проширених породица, у којима живе заједно обично три генерације. Још увек јака међугенерациска солидарност и помоћ унутар породица и сродничких скупина довели су до прихватања бриге о старим сродницима. На тај начин значајно је ублажена драматичност положаја старих код нас у последњих деценију и по-две.

Наш познати социолог, Анђелка Милић утврдила је у истраживању почетком 2000-их да је 61% породица и домаћинстава у Србији данас „оптерећено“ старим особама. То је тешко бреме које на „својим плећима“ носе ове породице, које су истовремено у процесу транзицијског прилагођавања. Поред пораста вишепородичних домаћинстава, А. Милић је утврдила да је и један други тип поро-

дичног домаћинства такође у порасту, а то су старачка домаћинства (од једног или два супружника). Управо су ова домаћинства највише оптерећена бригом о старима.

А. Милић је такође утврдила правилност да, што је материјални положај породице нижи, то је у њој учесталије присуство старих особа, и обратно. Домаћинства вишег материјалног статуса чешће помажу старе и болесне сроднике али који живе у одвојеним домаћинствима. Дакле, сиромашније породице чешће су у ситуацији да се непосредно брину о својим старим сродницима, иако се и саме боре са недостатком материјалних средстава за свакодневни живот. Евидентно је, дакле, веће оптерећење и исцрпљивање ових породица у односу на породице са вишим економским статусом. Дакле, већи терет транзиције се и у овом аспекту свакодневног живота наших грађана неједнако распоређује, а друштвене неједнакости увећавају.

Изнети подаци, као и налази и подаци из других извора јасно указују на недовољну подршку државе и друштва у збрињавању старих чланова заједнице. Неки аутори су већ понашање државе у друштвима транзиције према овој категорији грађана оштро критиковали. Б. Николсон (Nicholson, В., 2005) је, на пример, проучавајући положај старих особа у руралним подручјима Албаније, оценила да је држава злоупотребила сродничку солидарност, пре свега помоћ деце родитељима и није урадила оно што је била њена обавеза у бризи о својим старим члановима. Нама се чини да се исти закључак може применити и на нашу државу. Она је избегла да више уради на превладавању негативних последица урушавања фондова за пензионо и здравствено осигурање из периода социјалистичке државе. Данас је питање одговорности и одговорних за „растурање“ и крађу тих фондова „заборављено“. Такође је помоћ друштвених и хуманитарних организација старима била скромног облика у односу на реалне потребе. Свега два-три процента наших испитаника је изјавило да је добијало помоћ ових организација, углавном у храни.

У социолошким и психолошким истраживањима већ је указано да су због описане ситуације, старе особе оптерећене проблемима и страховима. У нашем истраживању је утврђено да је преко половине испитаника оптерећено страхом од болести и немогућности лечења, затим страхом од даљег пада животног стандарда, а онда страхом од усамљености и напуштености. У Русији су крајем деведесетих година анкете показале да су стари људи углавном забринuti: за стање њиховог здравља, ниске приходе, и проблеме усамљености.

Може се рећи да су то универзални проблеми трећег доба. Они би се могли наћи у свакој регији, земљи и социјалном систему. Ипак, њихова драматичност у друштвима транзиције резултат је наглог сиромашења и „пребацивања“ огромног броја људи из стања пуне социјалне сигурности у стање потпуне социјалне несигурности, па и социјалне искључености. Друштвени слом у старијим годинама је отежао прилагођавање старих на друштвене промене. Сам недостатак времена за прилагођавање на промене изазвао је додатне фрустрације и страхове.

Једна испитаница је у интервјуу нагласила сложеност живота њене генерације и проблем прилагођавања на најновије, изразито брзе и радикалне промене.

Она је навела да је њена генерација живела у пет држава (Краљевина Југославија, Недићева Србија, ФНРЈ – СФРЈ, СРЈ и СЦГ). Такође је преживела две блокаде: Стаљинову и економску блокаду из 1992. „Треба издржати да у пет држава разумеш ситуацију и прилагодиш јој се. У врло кратком периоду, из једног друштва које је пружало велику заштиту старима и немоћнима ушли смо у један свет који не пружа ту заштиту. А ми немамо снаге ни времена да живот почнемо из почетка. Моја генерација завршава живот у страшном сиромаштву, а без заштите. Ми смо тотално затечени степеном равнодушности према старим лицима“. Затеченост има реално упориште у нашој традицији у којој су старији уважавани.

Познати француски социолог Роже Бастид написао је „да друштво које одбацује старе људе вештачки производи многе болести код старих, укључујући и менталне, обично као последицу психолошких чинилаца и недостатка неге, као и мера прехране и рехабилитације.“ То је такође велика и актуелна тема, која је једна од централних на овом скупу.

Једна од основних потреба старијих људи јесте потреба за друштвеном комуникацијом. Зато психолози и социолози велику пажњу посвећују овом аспекту њиховог живота. У старости се, готово по правилу, редукује друштвена мрежа односа у које је старија особа раније била укључена и све се више ограничава на породицу, ближе сроднике и суседе. То раскидање међуљудских веза успостављених током ранијег живота производи осећај напуштености, сувишности, деградације, а понекад се испољава као незадовољство и фрустрације. То реално представља једно тешко бреме старости и старих у модерном друштву. Са својом оријентацијом на постигнуће, ово друштво убацује људе у круг у коме се трчи за зарадом и сталне бриге да се из њега не испадне. То што у таквим околностима стари људи, који су из тог круга изашли, бивају изоловани из главних токова друштвене комуникације, па и друштвеног живота региструје се као проблем, на који разна друштва налазе различите одговоре. У друштвима у транзицији овај проблем се увећава због наглог сиромашења већинског дела становништва који, у тешкој борби за егзистенцију, објективно нема капацитета за бригу о старима. Ипак, тешко би се могло порећи да на делу није био и процес смањивања осетљивости за проблеме старих.

Резултати нашег истраживања показују да су друштвени контакти испитане групе старих особа у Новом Саду прилично ограничени. Ипак, најучесталији су контакти са децом и најближим сродницима, док је тек око једна шестина испитаника навела контакте са пријатељима. Што се тиче одласка у посете, добијени су интересантни подаци: трећина одлази у посете свакодневне или више пута недељно, нешто више од трећине неколико пута месечно, а нешто мање од 30% испитаних иде ретко у посете (неколико пута годишње или уопште не иде), што значи да су то потпуно изоловани стари људи. Ради се о прилично високом постотку у средини у којој сродничке мреже још увек функционишу. Примање посета је учесталије, што је било и очекивано, јер ова група укључује и особе које нису баш лако покретљиве из здравствених разлога. У погледу друштвених

контаката показало се да су жене чешће укључене у пријатељске и суседске мреже и у њима остварују учесталију комуникацију од мушкараца. Истовремено, мушкарци су чешће ограничени на контакте унутар породичне групе.

Још један значајан показатељ искључености старих особа из јавног живота јесте налаз да 92% испитаника из нашег узорка нема никакав облик друштвеног ангажмана, није укључено ни у једну организацију или удружење. Само 8% је навело да су чланови неког културно-уметничког друштва, удружења пензионера, савеза бораца и савеза инвалида. Такође је карактеристична разлика између мушкараца и жена у томе што је 71% жена изјавило да централни садржај њиховог свакодневног живота представља обављање кућних послова. Мушкарци су, пак, изјавили да су то у подједнакој мери гледање ТВ програма и обављање кућних послова. Када је реч о рекреативним активностима, овде су мушкарци углавном наводили шетње и риболов, а жене или да немају времена или да су због болести спречене да се баве рекреативним активностима. Ипак, неколико жена је, више „успут“ напоменуло да немају новца ни за аутобуске карте да оду на село у посету рођацима и пријатељима.

Изнети подаци указују на висок степен изолованости испитане групе старих лица. Затвореност жена у круг породице и домаћинства, која се наставља и у старости, надомешћује се учесталијим контактима у сродничким и суседским скупинама, док се контакти мушкараца показују као ограниченији, па се може закључити да су старији мушкарци уствари изолованији. Другим речима, губитак статуса по основи професионалне активности у већој мери ограничава социјалне поље њихових контаката него у случају жена. Жене које следе традиционалне образце о улогама жена и више помажу деци и сродницима остварују због тога са њима и учесталије контакте.

Тежак положај старих лица данас је узнемирујући и повезан је са питањем социјалне одговорности за обрушавање материјалних ресурса ове земље. Не мислимо, дакако, да овде можемо томе значајно допринети. Али, како говор о односу према остарелим члановима властите заједнице није могућ без моралне димензије, сматрамо значајним и само помињање овог питања. Оно треба да остане забележено као део самосвести наше генерације. Наше сугестије за поправљање положаја старијих чланова наше заједнице, а многи од нас овде „клизе“ у ту групу, засноване на изложеним налазима нашег истраживања, обухватају пре свега предочавање стварног стања – положај ове био-социјалне групе у његовој целовитости, узроцима, догађајима старих да се благовремено суоче са својим будућим проблемом – старошћу као делом живота за који је потребна социјализација у пуном смислу тог појма. За генерацију старих данас можемо учинити више само уколико сви социјални актери данас са моралног становиште преиспитају своја понашања и одлуке. Не спадам у оне који мисле да се економски опоравак као и економски просперитет могу остварити на гажењу моралних принципа.

ЛИТЕРАТУРА

1. De Vovoar, S. (1986): *Старости*, књ. 1 и 2, БИГЗ Београд
2. Друштвена трансформација и стратегије друштвених зрума, Приредила Анђелка Милић (2004), Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду
3. Formosa, M.: *Ageism: The Unrecognised Oppression*, University of Malta, <http://www.um.edu.mt/pub/formosam4.html>
4. Nicholson, B. (2005): *Intertwined biographies in transition: older people in multi-generational families in Albania*, 7th ESA Conference, Torun, Poland, 9–12 September 2005
5. Voltchkova, L. and all: *The Elderly and Issues of Social Security in modern Russia*, <http://unpanl.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan003699.pdf>
6. Henrard, J. C. (1996): *Cultural Problems of Ageing Especially Regarding Gender and Intergenerational Equity*, Soc. Sci. Med. Vol. 43, No 5, pp. 667–680.